

**MA'MURIY PROTSEDURALARNING ANTIKORRUPSIYAVIY
SALOHIYATI: O'ZBEKISTON TAJRIBASI VA RIVOJLANISH
ISTIQBOLLARI**

Normuhamedova Surayyoxon Bobir qizi.

Toshkent davlat yuridik universiteti

Konstitutsiyaviy huquq kafedra o'qituvchisi.

Elektron manzil: s.normukhamedova@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston Respublikasi ma'muriy protseduralari sohasida korruptsiyaga qarshi kurashishning preventiv (oldini olish) mexanizmlari tadqiq etiladi. Ma'muriy-protsedura qonunchiligini kodifikatsiya qilish fuqarolar va davlat o'rtasidagi munosabatlarda korruptsiya xavflarining asosiy manbai bo'lgan mansabdor shaxslarning diskretsiya vakolatlarini cheklashning asosiy vositasi sifatida ko'rib chiqiladi. Milliy huquqiy preventiv vositalar tizimi ochib beriladi va ular xorijiy modellar (Germaniya, Koreya Respublikasi, Gruzija, Estoniya) bilan qiyoslanadi. Preventiv korruptsiyaga qarshi tartibga solishni yanada takomillashtirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: *ma'muriy protsedura; korruptsiyaga qarshi kurashish; preventsiya; diskretsiya vakolatlar; davlat xizmatlarini raqamlashtirish; manfaatlar to'qnashuvi; xorijiy tajriba.*

Ma'muriy protsedura — bu jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga taalluqli individual ishlarni ko'rib chiqish va hal etish bo'yicha ma'muriy organlar faoliyatining huquq normalari bilan tartibga solingan tartibidir. Aynan shu bosqichda — ruxsatnoma va litsenziyalar berish, ro'yxatga olish, davlat xizmatlarini ko'rsatish va majburlov choralari qo'llash jarayonida — xususiy shaxsning davlat hokimiyati vakili bilan bevosita aloqasi yuzaga keladi, shu bilan birga eng keng tarqalgan, «kundalik» korruptsiya xavflari ham paydo bo'ladi. O'zbekiston

Respublikasining «Ma'muriy protseduralar to'g'risida»gi qonunining¹ qabul qilinishi idoraviy ixtiyordan protsedura aniqligiga o'tishni ifodaladi va ushbu sohada korruptsiyaning tizimli oldini olish uchun huquqiy asos yaratdi.

Metodologik jihatdan korruptsiyaga qarshi kurashish repressiv (aniqlash, oldini olish, jazolash) va preventiv (sabab va shart-sharoitlarni bartaraf etish) tarkibiy qismlarga bo'linadi. Xalqaro standartlar, birinchi navbatda BMTning Korruptsiyaga qarshi konvensiyasi,² oldini olishga ustuvorlik beradi, chunki eng samarali yo'l allaqachon sodir bo'lgan xatti-harakat uchun jazolash emas, balki korruptsion xulq-atvorni qiyinlashtiradigan yoki foydasiz qiladigan protseduralarni yaratishdir. Ushbu maqola aynan preventiv o'lchov va uning O'zbekiston ma'muriy-protsedura qonunchiligida amalga oshirilishiga qaratilgan.

Davlat boshqaruvidagi korruptsion holatlarning ildizi an'anaviy ravishda diskretsion vakolatlarda — ya'ni aniq formallashtirilgan mezonlar bo'lmagan taqdirda mansabdor shaxsning o'z ixtiyoriga ko'ra harakat qilish huquqida ko'riladi. Ixtiyor doirasi qanchalik keng va qaror qabul qilish jarayoni qanchalik shaffof bo'lmasa, amaldorning monopol mavqei shunchalik yuqori va uning hisobdorligi shunchalik past bo'ladi, bu esa suiiste'molliklar uchun qulay muhit yaratadi. Shunga mos ravishda, ma'muriy-protsedura huquqining preventiv vazifasi nazoratsiz ixtiyor doirasini toraytirib, uni bashorat qilinadigan qoidalar bilan almashtirishdan iborat.

«Ma'muriy protseduralar to'g'risida»gi qonun ushbu vazifani protsedura tamoyillari va kafolatlari tizimini mustahkamlash orqali hal etadi: qonuniylik va mutanosiblik; rasmiy talablardan suiiste'mol qilishni taqiqlash; eshitilish huquqi; ma'muriy aktning majburiy asoslantirilishi; ko'rib chiqishning cheklangan muddatlarini belgilash; shuningdek organ o'zida mavjud bo'lgan yoki mustaqil ravishda olishi mumkin bo'lgan hujjat va ma'lumotlarni arizachidan talab qilishni taqiqlash. Ushbu institutlarning har biri bir vaqtning o'zida korruptsiyaga qarshi vazifani ham bajaradi: qarorning asoslantirilishi o'zboshimchalikni ko'rinadigan qiladi,

¹ O'zbekiston Respublikasining ma'muriy tartib-taomillar to'g'risidagi Qonuni, 08.01.2018 yildagi O'RQ-457-son. <https://lex.uz>

² Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korruptsiyaga qarshi konvensiyasi <https://lex.uz/docs/-1461329>

cheklangan muddatlar mansabdor shaxsni sun'iy cho'zishdan foyda ko'rish imkoniyatidan mahrum qiladi, idoralararo hamkorlik tamoyili esa arizachining amaldor bilan bevosita aloqaga kirishi uchun sabablar sonini qisqartiradi.

«Ma'muriyatning sukut saqlashi» instituti alohida preventiv ahamiyatga ega: agar vakolatli organ belgilangan muddatda qaror qabul qilmasa, ariza ma'lum shartlar asosida qondirilgan hisoblanadi. Shu tariqa korrupsion tovlamachilikning iqtisodiy asosi bartaraf etiladi, chunki organning harakatsizligi endi arizachi uchun noqonuniy to'lov orqali «hal qilinishi» mumkin bo'lgan noaniqlik yaratmaydi.

O'zbekistonda ma'muriy protseduralar sohasida korrupsiyaning oldini olish kompleks xarakterga ega bo'lib, faqat protsessual qonun bilan cheklanmaydi. Asosiy hujjat sifatida «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida»gi qonuniga³ binoan ma'muriy protseduralar sohasida korrupsiyaning oldini olishni davlat siyosatining mustaqil yo'nalishi sifatida alohida ajratadi. Ushbu siyosatni amalga oshirishning institutsional kafolati — korrupsion xavflarni baholash va me'yoriy-huquqiy hujjatlarning korrupsiyaga qarshi ekspertizasi funksiyalari yuklatilgan ixtisoslashtirilgan vakolatli organ, ya'ni Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligidir⁴.

Manfaatlar to'qnashuvining oldini olish va tartibga solish choralari preventiv tartibga solishning mustaqil blokini tashkil etadi. Alohida «Manfaatlar to'qnashuvi to'g'risida»gi qonunning, shuningdek davlat fuqarolik xizmati to'g'risidagi qonunchilikning qabul qilinishi⁵ xizmatchilarning shaxsiy manfaatdorlikni deklaratsiya qilish majburiyatlarini rasmiylashtirdi va mansabdor shaxsning shaxsiy manfaati ma'muriy funksiyaning xolisona bajarilishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan vaziyatlarni bartaraf etdi.

Preventsianing eng muhim texnologik yo'nalishi raqamlashtirishdir. Davlat xizmatlarini yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali elektron shaklga o'tkazish va «yagona darcha» tamoyili asosida davlat xizmatlari markazlarini rivojlantirish

³ O'zbekiston Respublikasining Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida Qonuni, 03.01.2017 yildagi O'RQ-419-son <https://lex.uz/docs/-3088008>

⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida Farmoni, 29.06.2020 yildagi PF-6013-son <https://lex.uz/uz/docs/-4875784>

⁵ O'zbekiston Respublikasining Manfaatlar to'qnashuvi to'g'risidagi Qonuni, 05.06.2024 yildagi O'RQ-931-son <https://www.lex.uz/ru/docs/-6952742>
<https://scientific-jl.com/>

arizachi va amaldor o'rtasidagi bevosita aloqani minimallashtiradi, muddatlarning avtomatik qayd etilishini ta'minlaydi hamda murojaatlarni taqsimlashni shaxssizlantiradi. Ushbu choralar strategik rejalashtirish darajasida dasturiy yo'nalishlar sifatida mustahkamlangan⁶. Eng so'nggi qadam sifatida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda ma'lumotlarni tahlil qilish asosida korrupsion xavflarni aniqlash va baholashni nazarda tutuvchi «Raqamli komplains» dasturiy majmuasini bosqichma-bosqich joriy etish to'g'risida qaror qabul qilindi,⁷ bu esa reaktiv nazoratdan prediktiv (oldindan bashorat qiluvchi) modelga o'tishni aks ettiradi.

Qiyosiy-huquqiy tahlil tanlangan milliy yechimlarning asoslanganligini tekshirish imkonini beradi. Ma'muriy protsedurani kodifikatsiya qilishning kontinental modeli german Ma'muriy ish yuritish to'g'risidagi qonuniga borib taqaladi,⁸ u ish yuritish bosqichlarini, eshitis huquqini va aktning asoslantirilishi talabini birinchi bo'lib tizimli ravishda formallashtirdi; o'zbek qonuni ma'muriy jarayonning bashorat qilinishi hisobiga o'zining korrupsiyaga qarshi samaradorligini isbotlagan ushbu yuridik texnikani o'zlashtirdi.

Texnologik yo'nalishni Koreya Respublikasi tajribasi yaqqol ko'rsatadi: Seul shahridagi OPEN tizimi asrlar chegarasidayoq fuqarolarga o'z arizalarining barcha ko'rib chiqish bosqichlarini real vaqt rejimida kuzatib borish imkonini berdi.⁹ Jazo choralari kuchaytirmasdan, jarayonning shaffofligining o'zi ruxsat berish protseduralarida korrupsiyaning sezilarli darajada kamayishiga olib keldi — bu xulosa O'zbekistonning raqamli shaffoflikka qilgan e'tiborini bevosita tasdiqlaydi.

«Yagona darcha» tashkiliy modelini eng izchil tarzda Gruziya amalga oshirdi, u yerda «Adliya uylari» ko'plab idoralarning tarqoq xizmatlarini yagona jismoniy va raqamli makonda birlashtirdi,¹⁰ bu esa vositachilar va diskreksiya nuqtalari sonini

⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>

⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida Farmoni, 30.12.2025 yildagi PF-270-son <https://lex.uz/uz/docs/-7962922>

⁸ Verwaltungsverfahrensgesetz (VwVfG), 1976-yil 25-may (GFR) <https://dejure.org/BGBI/1976/BGBI. I S. 1253>

⁹ OPEN (Online Procedures ENhancement for civil applications) <https://www.newtactics.org/tactics/tracking-work-government-officials-online-fight-corruption/>

¹⁰ Gruziyaning «Adliya uylari» (Public Service Halls) <https://www.napr.gov.ge/en/page/service-centers/houses-of-justice>

<https://scientific-jl.com/>

keskin qisqartirdi. Estoniyaning idoralararo ma'lumotlar almashinuvi infratuzilmasi va «bir martalik» tamoyili, o'z navbatida, takroriy murojaatlarni texnologik bartaraf etish fuqaroning mansabdor shaxs bilan aloqaga kirishga bo'lgan ehtiyojining o'zini qanday kamaytirishini namoyish etadi.¹¹ O'zbekistonning xalqaro monitoring mexanizmlariga jalb etilganligi milliy siyosatning tan olingan preventsiya standartlariga muvofiqligini tasdiqlaydi. O'tkazilgan tahlil shuni xulosa qilish imkonini beradiki, O'zbekiston Respublikasining ma'muriy protseduralar sohasidagi preventiv korruptsiyaga qarshi siyosati bir-birini to'ldiruvchi uchta tayanchga asoslanadi: protsedura (kodifikatsiyalangan qoidalar va kafolatlar orqali ixtiyorni cheklash), institutsional (ixtisoslashtirilgan vakolatli organ va manfaatlar to'qnashuvini tartibga solish) va texnologik (xizmatlarni raqamlashtirish va xavflarni prediktiv tahlil qilish) tayanchlarga. Bunday uyg'unlik ilg'or xorijiy tajribaga va jazolashdan ko'ra oldini olishga ustuvorlik beruvchi xalqaro standartlar mantig'iga mos keladi.

Tartibga solishni takomillashtirish tartibida quyidagilar maqsadga muvofiqdir: birinchidan, baholash tushunchalarini formallashtiriladigan mezonlarga aylantirish va «ma'muriyatning sukut saqlashi» institutining qo'llanilish doirasini kengaytirish orqali qolgan diskretion vakolatlarni izchil qisqartirish; ikkinchidan, korruptsion xavflarni avtomatlashtirilgan baholash asosidagi ma'lumotlarning to'liqligi va ishonchliligini, shu bilan birga shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish kafolatlari va algoritmlar ishtirokida qabul qilingan qarorlarni shikoyat qilish huquqini ta'minlash; uchinchidan, huquqni qo'llash monitoringini kuchaytirish, chunki protsedura kafolatlarining samaradorligi nafaqat ularning qonunda mustahkamlanishi, balki ularga real amalda rioya etilishi bilan belgilanadi. Preventsiyaning keyingi samaradorligi huquqiy tizimning texnologik samaradorlik, shaffoflik va ma'muriy huquqiy munosabatlar ishtirokchilarining protsessual huquqlari o'rtasidagi muvozanatni saqlab qolish qobiliyatiga bog'liq bo'ladi.

¹¹ Estoniyaning X-Road idoralararo ma'lumotlar almashinuvi infratuzilmasi <https://e-estonia.com/solutions/interoperability-services/x-road/>
<https://scientific-jl.com/>

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining ma'muriy tartib-taomillar to'g'risidagi Qonuni, 08.01.2018 yildagi O'RQ-457-son. <https://lex.uz>
2. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi <https://lex.uz/docs/-1461329>
3. O'zbekiston Respublikasining Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida Qonuni, 03.01.2017 yildagi O'RQ-419-son <https://lex.uz/docs/-3088008>
4. O'zbekiston Respublikasining Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida Qonuni, 03.01.2017 yildagi O'RQ-419-son <https://lex.uz/docs/-3088008>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida Farmoni, 29.06.2020 yildagi PF-6013-son <https://lex.uz/uz/docs/-4875784>
6. O'zbekiston Respublikasining Manfaatlarni qo'riqlash to'g'risidagi Qonuni, 05.06.2024 yildagi O'RQ-931-son <https://www.lex.uz/ru/docs/-6952742>
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida Farmoni, 30.12.2025 yildagi PF-270-son <https://lex.uz/uz/docs/-7962922>
8. Verwaltungsverfahrensgesetz (VwVfG), 1976-yil 25-may (GFR) <https://dejure.org/BGBI/1976/BGBI. I S. 1253>
9. OPEN (Online Procedures ENhancement for civil applications) <https://www.newtactics.org/tactics/tracking-work-government-officials-online-fight-corruption/>
10. Gruziyaning «Adliya uylari» (Public Service Halls) <https://www.napr.gov.ge/en/page/service-centers/houses-of-justice>
11. Estoniyaning X-Road idoralararo ma'lumotlar almashinuvi infratuzilmasi <https://e-estonia.com/solutions/interoperability-services/x-road/>